

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

О. В. Отземко

**МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СТУДІЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ»**

для студентів спеціальності «Історія та археологія»

**Вінниця
2019**

УДК 930.2(072)
М 545

*Затверджено на засіданні вченої ради історичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 2 від 25.09.2019 р.)*

Укладач:

О. В. Отземко, кандидат історичних наук, доцент

Відповідальний за випуск:

Н. Р. Темірова, доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

І. І. Мартинчук, кандидат історичних наук, доцент

О. С. Мармілова, кандидат історичних наук, ст. викладач

М 545 **Методичний комплекс навчальної дисципліни «Студіювання історичних джерел»** для студентів спеціальності «Історія та археологія» / уклад. О. В. Отземко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2019. 36 с.

Методичний комплекс містить робочу програму навчальної дисципліни «Студіювання історичних джерел», а також плани семінарських і практичних занять з рекомендаціями щодо їхнього виконання.

Навчальне видання призначено для студентів денного та заочного відділень історичного факультету, може використовуватися для роботи на практичних і семінарських заняттях, для самостійної підготовки практичних завдань.

УДК 930.2(072)

© Отземко О. В., 2019 р.

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2019 р.

I. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СТУДІЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ»

ВСТУП

Робоча програма навчальної дисципліни «Студіювання історичних джерел», складена відповідно до освітньої програми підготовки магістра галузі знань 03 Гуманітарні науки, формує інтегральні, загальні та фахові компетентності та програмні результати навчання, якими оволодіють студенти.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування систематичних знань з теоретичного і практичного джерелознавства: розуміння сутності історичного джерела, уявлення про склад та зміст комплексів джерел для різних історичних періодів, зокрема еволюцію корпусу писемних джерел, наукові методи їхнього аналізу.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки з іншими дисциплінами, зокрема: всесвітня історія, історія України, спеціальні історичні дисципліни, методика роботи з історичними джерелами, історіографія.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей і програмних результатів навчання відповідно до освітньої програми спеціальності 032 Історія та археологія.

Загальні компетентності (ЗК):

1. Здатність формулювати проблеми, вирішувати їх на основі відповідної інформації та методології, доходити обґрунтованих висновків (ЗК 1).
2. Обізнаність у стандартах здійснення професійної діяльності, зокрема проведення наукових досліджень і публікацій на основі критичної свідомості та академічної доброчесності (ЗК 2).
3. Вправність у застосуванні на практиці навичок та умінь організації й проведення науково-виробничої діяльності (ЗК 3).
4. Володіння навичками пошуку необхідної інформації в електронних каталогах й мережевих ресурсах (ЗК 4).

Спеціальні компетентності (СК):

1. Знання основних історичних явищ від праісторії до сьогодення в українському та світовому вимірах, розуміння їхніх взаємозв'язків (СК 1).
2. Розуміння закономірностей розвитку історичної науки, вміння аналізувати основні тенденції історіографічного процесу в Україні та світі; наявність навичок історіографічного аналізу наукової проблеми (СК 2).
3. Обізнаність про актуальні наукові дискусії; уміння вести професійну дискусію щодо контраверсійних сюжетів історії та археології (СК 3).
4. Навички роботи з різноманітними історичними джерелами: вміння виявляти, класифікувати, опрацьовувати та використовувати їх у професійній діяльності (СК 4).
5. Наявність системних знань щодо методології історії, особливостей історичного пізнання, специфіки історичного факту, сутності дослідницьких принципів і методів (СК 5).

6. Здатність ставити і вирішувати дослідницькі завдання, здійснювати пошук інформації, аналіз джерел і літератури, робити аргументовані висновки, аналізувати результати реалізації проекту за сферою діяльності (СК 9).

Програмні результати навчання (ПРН):

1. Знання історичних подій і процесів, теоретичних підходів до історії, поточних дискусій і дослідницьких орієнтацій щодо них *та їхнє відбиття в історичних джерелах* (ПРН 1).

2. Детальне знання та розуміння конкретного періоду, тематичної області і методології та історіографічних дискусій, що стосуються його (ПРН 2).

3. Уміння співвідносити знання про минуле із сучасними тенденціями розвитку суспільства (ПРН 3).

4. Готовність до самостійної науково-дослідної роботи (ПРН 5).

5. Навички роботи з інформаційними мережами, базами даних, офісними редакторами, в тому числі на основі ІКТ (ПРН 6).

6. Спроможність до роботи в архівах і бібліотеках, володіння навичками історіографічного, джерелознавчого, бібліографічного аналізу, способами роботи з різними базами даних (ПРН 8).

7. Схильність викладати думки науково обґрунтовано, логічно, толерантно (ПРН 10).

8. Уміння готувати наукові звіти, публікації, рецензії, огляди, анотації, оформлені відповідно до наявних вимог, із залученням сучасних засобів редагування та друку (ПРН 11).

9. Готовність до роботи з інформацією для забезпечення діяльності аналітичних центрів, громадських організацій та державних установ, засобів масової інформації (ПРН 13).

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрямок підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів –5,5	Галузь знань 03 Гуманітарні науки Спеціальність 032 Історія та археологія	Цикл професійної та практичної підготовки. Фахові дисципліни	
Змістових модулів – 2	Рівень вищої освіти: другий Ступінь освіти: магістр	Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	1-й
		Лекції	
		28 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		28 год.	8 год.
		Самостійна робота	
		109 год.	149 год.
	Вид контролю: іспит		
Загальна кількість годин: денна – 165 заочна – 165			
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента –7			

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

ВСТУП ДО ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДАВНИХ І СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЧАСІВ

Тема 1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА

Поняття історичного джерела. Об'єкт і предмет вивчення джерелознавства. Методологічні засади, функції та завдання історичного джерелознавства, його місце в системі історичної науки. Структура історичного джерелознавства. Зміст і завдання джерелознавства історії України.

Класифікація історичних джерел. Методика пошуку, опрацювання та використання історичних джерел.

Етапи розвитку історичного джерелознавства.

Тема 2. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДАВНЬОГО СВІТУ

Проблеми джерелознавства *історії країн Давнього Сходу*. Комплекси джерел з історії Давнього Єгипту, Давньої Месопотамії, Хетської держави, Троянського, Фригійського та Лідійського царств, Урарту й Закавказзя, країн Східного Середзем-

номор'я, Давнього Ірану, Еламу та Мідії, Давньої Центральної, Південної та Південно-Східної Азії, регіональні особливості їхнього формування і складу. Давньосхідні епіграфічні архіви. Роль іноземних джерел у вивченні історії давньосхідних країн.

Проблеми джерелознавства *історії Давньої Греції. Документальні джерела* (епіграфічні матеріали). *Історичні твори*. Логографи. Історія Греції у творах представників класичної історіографії – Геродота, Фукидіда, Ксенофонта. Історики елліністичного періоду і часів Римської держави. *Публіцистичні джерела, наукова та художня література*. Їхнє місце в корпусі історичних джерел до історії Давньої Греції, прийоми критики.

Проблеми джерелознавства *історії Давнього Риму. Епіграфічні матеріали. Законодавчі джерела. Історичні твори*. Римські аннали. Твори істориків-анналістів, їхні інформаційні можливості. Історія Римської республіки періоду громадянських війн у творах Гая Юлія Цезаря та Гая Саллюстія Криспа. «Історія Риму від заснування міста» Тита Лівія. Твори римських істориків часів Римської імперії. *Публіцистичні джерела. Наукова та художня література*.

Іноземні джерела з історії України найдавніших часів. Надписи на камінні з давньогрецьких міст-колоній. Твори античних авторів. «Історія греко-перських війн» Геродота, повідомлення Гіппократа, Діодора Сицилійського, Страбона, Плінія Старшого та ін. Твори візантійських і західноєвропейських авторів VI–IX ст.

Тема 3. ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ КРАЇН ЄВРОПИ

Загальна характеристика джерел з історії раннього Середньовіччя країн Європи (V–X ст.)

Джерела до історії варварських держав (V–VIII ст.): історичні твори Кассіодора, Ісідора Севільського, Григорія Турського та ін., агіографічна література, варварські правди, діловодні та актові джерела.

Джерела з історії Каролінгської імперії (VIII–X ст.). Анналістична традиція. Хроніки X ст. Біографічна література. Агіографічна література. Листування. Публіцистика. Художня література. Законодавчі джерела. Діловодні документи соціально-економічного характеру. Актові джерела. Особливості джерел з історії Англії та Візантії.

Загальна характеристика джерел з історії зрілого Середньовіччя країн Європи (XI–XV ст.). Види джерел, їхні особливості в окремих країнах.

Історичні твори. Місцева анналістика і хроніки X–XII ст. Історичні твори Гвіберта Ножанського, Сугерія, Ордеріка Віталія, Вільяма Мемсберійського та ін. Особливості хронік XIII ст. «Королівські хроніки». Міські хроніки XIV–XV ст. Літописні джерела до історії середньовічної Росії.

Законодавчі акти, їхні групи, місце в корпусі історичних джерел часів зрілого Середньовіччя. Записи місцевого феодального права, розвиток королівського законодавства, парламентське законодавство. Поява робітничого законодавства. Законодавчі джерела до історії середньовічної Росії (X–XVII ст.).

Актові джерела: визначення, проблеми класифікації, формуляр. Актові джерела до історії середньовічної Росії. *Діловодні джерела*. Загальна характеристика діловодної документації, її визначення, особливості для часів Середньовіччя. Види

діловодних документів за походженням. Діловодні джерела до історії середньовічної Росії.

Джерела особового походження. «Мемуари» Філіпа де Комміна – одне з перших мемуарних джерел. Листування громадських і державних діячів.

Наукові, публіцистичні, художні твори. Літературні й публіцистичні джерела до історії середньовічної Росії.

Комплекси джерел з історії хрестових походів; з історії папства і церкви.

Тема 4. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЧАСІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (X–XVII СТ.)

Загальна характеристика джерел з історії середньовічної України.

Літописні джерела. Поняття про літопис і літописання. Методика дослідження літописів. Початкове літописання на Русі. «Повість минулих літ». Київський і Галицько-Волинський літописи. Українське та білоруське літописання XV–XVII ст. Польські хроніки XII–XVI ст. Історичні твори другої половини XVII ст.

Законодавчі акти. «Руська правда». Законодавчі акти Литовсько-Польської доби.

Актові та діловодні джерела. Актові джерела Давньоруської доби. Публічно-правові та приватноправові акти Литовсько-Польського періоду, їхні різновиди, формуляр. Діловодні документи. Литовська і Польська (Коронна) метрики. Руська (Волинська) метрика.

Літературні та публіцистичні джерела. Літературно-публіцистичні джерела з історії України XI–XV ст. Агіографічні твори. Літературно-публіцистичні та полемічні твори XV – I пол. XVII ст.

Іноземні джерела. Види іноземних джерел, їхні особливості, прийоми критики. Повідомлення візантійських і західноєвропейських авторів про Київську Русь. Історико-географічні твори арабських авторів.

Мемуарні та історичні твори іноземних авторів XI–XVII ст. Мандрівні записки Й. Барбаро, Кантаріні, Герберштейна, М. Литвина та ін. «Опис України» Г. Л. де Боплана.

Змістовий модуль 2

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МОДЕРНОГО І НОВІТНЬОГО ПЕРІОДІВ

Тема 1. ДЖЕРЕЛА З РАННЬОМОДЕРНОЇ ТА МОДЕРНОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Загальна характеристика джерел з історії країн Європи ранньомодерної доби (XVI – I пол. XVII ст.). Законодавчі джерела. Різновиди королівських законодавчих актів. Законодавчі акти представницьких органів влади. Діловодні джерела. Діловодство органів влади та управління. Маєткове діловодство. Діловодство торгових підприємств, банків, мануфактур. Документи судових установ. *Актові джерела.* Приватноправові акти, що ілюструють розвиток аграрного сектора європейських країн. Актові документи торгових, промислових, фінансових підприємств.

Історичні твори. Гуманістична історична література європейських країн. Твори італійських гуманістів Макіавеллі, Гвічардіні та ін. Історичні твори XVII ст. *Джерела особистого походження.* Їхні групи, особливості як історичного джерела, прийоми критики. Мемуари, листування державних і громадських діячів.

Наукові твори. Публіцистичні джерела. Періодична преса.

Комплекси джерел з історії церкви; з історії Нідерландської революції; з історії Великих географічних відкриттів.

Загальна характеристика комплексу джерел з історії країн Європи та Америки модерної доби. Законодавчі джерела. Значення законодавчих актів для вивчення історії країн Європи та Америки. Особливості розвитку законодавства в різні періоди нових часів. Різновиди законодавчих актів. Публікації. Особливості законодавства Російської імперії. Прийоми джерелознавчої критики законодавчих актів.

Діловодні документи. Парламентське діловодство. Діловодна документація адміністративних органів. Діловодство промислових підприємств, приватних компаній, банків. Маєткове діловодство. Спеціальне діловодство: судово-слідчі матеріали, дипломатична документація. Діловодні джерела з історії Росії XVIII – поч. XX ст., їхній склад та еволюція. Особливості джерельного аналізу означених комплексів діловодних джерел. Публікації.

Актові джерела. Місце актових матеріалів серед інших історичних джерел. Різновиди актів, їхні інформаційні можливості. Комплекс актових джерел до історії Росії. Прийоми аналізу. Публікації.

Статистичні джерела. Значення статистичних даних у дослідницькій роботі історика. Організація статистичної служби в різних країнах. Особливості організації статистичних обстежень. Різновиди статистичних джерел. Описово-статистичні джерела з історії Росії XVIII – I пол. XIX ст. Особливості організації статистичного обліку в Російській імперії II пол. XIX – поч. XX ст. Публікації. Прийоми джерельного аналізу статистичних матеріалів.

Документи політичних партій і масових організацій. Проблема визначення цього виду писемних джерел та його складу в історичній літературі. Особливості формування та збереженості документів політичних партій. Їхні інформаційні можливості. Програмні документи революційних організацій Росії I пол. XIX ст. Складення та розвиток документального комплексу політичних організацій II пол. XIX ст. Формування окремих різновидів документів. Документи буржуазних та соціал-демократичних партій поч. XX ст. Проблеми джерелознавчого вивчення. Публікації.

Періодична преса. Етапи розвитку періодичної преси Європи та Америки. Особливості періодичної преси як джерела, її класифікація за різними ознаками, інформаційні можливості. Газетна періодика: її особливості, жанри публікацій. Журнальна періодика: типи журналів, жанри публікацій. Інші періодичні видання. Виникнення, умови та етапи розвитку періодичної преси в Росії. Прийоми джерельного аналізу періодичної преси.

Публіцистичні джерела. Місце публіцистики в комплексі джерел до історії нових часів. Групи публіцистичних джерел. Памфлетна публіцистика, її особливості як джерела. Публіцистичні джерела до історії Росії XVIII – поч. XX ст. Прийоми джерелознавчого аналізу. Публікації. *Листівки, прокламації, політичні*

афіші. Їхнє визначення, інформаційні можливості. Прийоми джерельного аналізу. Публікації.

Джерела особового походження. Групи джерел особового походження, їхнє місце в серед інших джерел означеного періоду. Огляд мемуарних джерел до історії країн Європи та Америки. Епістолярні матеріали. Джерела особового походження до історії Росії XVIII – поч. XX ст., їхній склад, еволюція, особливості в різні періоди. Прийоми джерельного аналізу. Публікації.

Наукові, художні твори. Місце цих джерел в комплексі джерел до історії нових часів. Їхні групи. Інформаційні можливості.

Джерела з історії Великої Французької революції та Наполеонівських війн.

Тема 2. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (К. XVII – ПОЧ. XX СТ.)

Загальна характеристика

Законодавчі акти Гетьманщини. Пам'ятники українського права XVIII ст. Польське, російське та австрійське (австро-угорське) законодавство. Публікації.

Діловодні та актові джерела Гетьманщини. Польське, російське та австрійське діловодство. Актові джерела. Публікації.

Статистичні джерела. Описова статистика. Статистичні джерела II пол. XIX – поч. XX ст.: демографічна, економічна статистика для українських земель в складі Росії та Австро-Угорщини. Публікації.

Документи організацій та політичних партій. Комплекс документів Кирило-Мефодіївського товариства. Документи українських партій. Документи РСДРП(б). Склад, особливості формування, ступінь збереженості. Публікації.

Періодична преса. Зарубіжні періодичні видання XVIII ст. про Україну. Періодичні видання на території Підросійської України. Періодична преса західноукраїнських земель.

Публіцистичні джерела. Публіцистичні твори українців на службі Російської держави: Д. Ростовського, С. Яворського, Ф. Прокоповича та ін. Публіцистичні твори членів російських товариств, які діяли на території України. Публіцистика XIX – поч. XX ст. на західноукраїнських та підросійських землях.

Джерела особового походження. Щоденники та листування козацької старшини XVIII ст. Мемуари, щоденники, листування некрологи XIX – поч. XX ст.: М. Максимовича, Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Саксаганського та ін. Соціальний склад авторів, загальні риси, тематичне розмаїття.

Художня та наукова література.

Тема 3. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ НОВІТНІХ ЧАСІВ

Проблеми джерелознавства новітньої історії. Чинники, що вплинули на формування корпусу джерел у XX ст. Типологічні зміни в корпусі джерел. Труднощі у вивченні джерел означеного періоду. Джерела з історії СРСР. Особливості формування корпусу джерел з історії України XX ст.

Законодавчі джерела. Законодавство країн Європи та Америки. Особливості законодавчих джерел для різних країн.

Законодавчі джерела до історії України 1917–1920 рр. Законодавчі акти польських, румунських, чехословацьких органів влади для українських земель в їхньому складі.

Законодавство СРСР, його особливості, етапи розвитку. Законодавчі акти союзних органів влади для УРСР та республіканських органів влади. Публікації. Прийоми джерельного аналізу.

Документи політичних партій і громадських об'єднань та організацій. Проблема визначення складу цього комплексу документів в історичній літературі.

Документи політичних партій і громадських об'єднань країн Європи та Америки.

Документи українських партій 1917 – поч. 20-х рр. Документи політичних партій і громадських організацій на західноукраїнських землях у 1920–1939 рр.

Комплекс документів КПРС, його особливості, місце серед інших видів джерел з історії СРСР. Документи громадських об'єднань та організацій часів СРСР. Документи УКП і громадських об'єднань та організацій УРСР.

Діловодна документація. Діловодні джерела з історії країн Європи та Америки.

Діловодна документація українських урядів 1917–1920 рр. Діловодні джерела з історії західноукраїнських земель у 1920–1939 рр.

Особливості та основні закономірності розвитку діловодної документації радянських державних установ. Основні принципи організації радянського діловодства, його характерні риси. Типологія та класифікація діловодної документації. Діловодні джерела до історії УРСР. Публікації. Прийоми джерельного аналізу.

Актові джерела. Актові джерела з історії Європи та Америки.

Особливості та склад актів часів СРСР. Актові джерела для УРСР. Збільшення обсягу актових джерел у другій половині 80-х р. ХХ ст. Прийоми джерельного аналізу.

Статистичні джерела. Статистичні джерела для країн Європи та Америки.

Статистичні джерела для українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини в 1920–1939 рр.

Особливості радянської статистики, проблеми її достовірності. Статистичні джерела до історії УРСР. Публікації. Проблеми джерельного аналізу.

Матеріали планування народного господарства. Особливості цього виду джерел. Процес створення матеріалів планування. Еволюція системи планування в СРСР, змісту та формулярів народногосподарських планів. Публікації. Прийоми джерельного аналізу.

Періодична преса. Періодична преса країн Європи та Америки.

Періодичні видання часів Української національної революції 1917–1920 рр. Періодична преса Західної України.

Радянська періодична преса: фактори, що визначили її зміст і спрямованість. Основні форми та види періодичних видань за різними ознаками. Склад і групування матеріалів, що друкувалися в періодичних виданнях. Жанри публікацій. Періодика радянської України. Альтернативна преса часів «перебудови».

Періодична преса української діаспори.

Прийоми джерельного аналізу.

Публіцистичні джерела. Публіцистика країн Європи та Америки.

Особливості публіцистики радянських часів, її жанри, еволюція в різні періоди. Офіційна та дисидентська публіцистика України. Публіцистичні твори емігрантів. Публікації. Прийоми джерельного аналізу.

Джерела особистого походження. Джерела особистого походження до історії країн Європи та Америки.

Мемуари, щоденники, листи, автобіографії як джерело з історії західноукраїнських земель у 1920–1939 рр.

Особливості еволюції окремих груп джерел особистого походження за радянських часів, ступінь їхньої збереженості. Характерні риси радянської мемуаристики. Групування мемуарів радянського періоду, їхні жанри. Щоденники. Листування, його місце серед інших груп джерел. Джерела особистого походження з історії України радянських часів. Тематико-хронологічна класифікація.

Зміни в комплексі джерел СРСР та УРСР у II половині 80-х рр. XX ст.

Тема 4. ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Умови формування комплексу джерел незалежної Української держави. Нові носії писемних джерел, проблема їхнього накопичення, зберігання, використання.

Зміни у складі та змісті законодавчих актів. Конституція України 1996 р. *Попширення обсягу та розмаїття документів політичних партій.* Проблеми накопичення та збереження цього різновиду джерел. Поява нових комплексів *діловодної документації, статистичних джерел.* Формування комплексу *актових джерел,* проблеми їхнього збереження та опрацювання. Зміна характеру і змісту *періодичної преси, джерел особистого походження, публіцистичних творів.*

3. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

3.1. Методи поточного контролю:

- участь у семінарських і практичних заняттях;
- виконання індивідуальних завдань;
- поточні к/р;
- МКР 1, МКР 2.

3.2. Методи підсумкового контролю: індивідуальне творче завдання або іспит.

3.3. Питання до іспиту

1. Об'єкт історичного джерелознавства.
2. Предмет історичного джерелознавства.
3. Методологічні засади, функції та завдання джерелознавства.
4. Поняття про джерельну інформацію та джерельну базу історичних досліджень.
5. Класифікація історичних джерел.

6. Структура історичного джерелознавства.
7. Поняття про методичку історичного джерелознавства. Етапи наукової критики джерел. Джерелознавча евристика.
8. Аналітична та синтетична стадія джерелознавчої критики.
9. Зміст і завдання джерелознавства історії України.
10. Проблеми джерелознавства Давнього Сходу.
11. Законодавчі, діловодні, актові джерела з історії Давнього Сходу.
12. Історичні та релігійні твори як джерела з історії Давнього Сходу.
13. Публіцистичні, наукові, художні джерела з історії Давнього Сходу.
14. Загальна характеристика джерел з історії Античності.
15. Законодавчі, діловодні, актові джерела з історії Давньої Греції.
16. Історичні твори як джерела з історії Давньої Греції.
17. Публіцистичні, наукові, художні джерела з історії Давньої Греції.
18. Історичні твори як джерело з історії Давнього Риму.
19. Законодавчі, актові джерела з історії Давнього Риму.
20. Публіцистичні, наукові, художні джерела з історії Давнього Риму.
21. Загальна характеристика джерел з історії Середніх віків.
22. Законодавчі джерела з історії середньовічної Європи.
23. Актові джерела з історії середньовічної Європи.
24. Діловодні джерела з історії середньовічної Європи.
25. Історичні твори як джерела з історії Середньовічної Європи.
26. Документальні джерела з історії Європи к. XV – сер. XVII ст.
27. Наративні джерела з історії Європи к. XV – сер. XVII ст.
28. Загальна характеристика комплексу джерел з давньої та середньовічної історії України.
29. Іноземні джерела з історії України давніх часів (до XII ст.).
30. Поняття про літопис і літописання. Давньоруське літописання.
31. Українське літописання XV – I пол. XVII ст.
32. Історичні твори II пол. XVII ст. і козацькі літописи як джерело з історії України.
33. Законодавчі акти як джерело з історії середньовічної України.
34. Актові та діловодні джерела з історії середньовічної України.
35. Літературно-публіцистичні твори як джерело з історії України XI–XVII ст.
36. Загальна характеристика комплексу джерел з нової та новітньої історії країн Європи та Америки.
37. Законодавчі джерела з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.
38. Статистичні джерела з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.
39. Діловодна документація як джерело з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.
40. Актові джерела з нової та новітньої історії країн Європи та Америки.
41. Документи політичних партій як джерело з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.

42. Публіцистичні джерела з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.
43. Джерела особового походження з історії нових і новітніх часів країн Європи та Америки.
44. Періодична преса як вид писемних джерел. Проблеми вивчення періодичної преси.
45. Класифікація періодичної преси. Склад матеріалів, що публікуються в періодичній пресі.
46. Законодавчі акти і пам'ятки правової думки Гетьманщини.
47. Законодавчі акти Російської та Австрійської імперій як джерело з історії України XVIII – поч. XX ст.
48. Діловодні та актові джерела з історії України XVIII – поч. XX ст.
49. Описово-статистичні джерела з історії Гетьманщини.
50. Описи намісництв і губерній України XVIII – I пол. XIX ст.
51. Описово-статистичні джерела з історії Західної України.
52. Статистичні матеріали II пол. XIX – поч. XX ст. як джерело з історії України.
53. Публіцистичні твори як джерела з історії України XVIII – I пол. XIX ст.
54. Документи революційних організацій і політичних партій як джерело з нової історії України.
55. Зарубіжні видання про Україну й українська преса II пол. XVIII – поч. XX ст.
56. Особливості джерел з новітньої історії України.
57. Законодавчі акти як джерело з історії України 1917–1920 рр.
58. Законодавчі джерела з історії УРСР та СРСР.
59. Законодавчі акти незалежної України.
60. Актові документи як джерело з історії України.
61. Документи політичних партій 1917–1925 рр.
62. Документи політичних партій і громадських об'єднань Західної України.
63. Документи комуністичної партії (КПРС, КПУ) та громадських організацій радянської України.
64. Документи політичних партій і громадських організацій України другої половини 80-х рр. XX – поч. XXI ст.
65. Статистичні джерела з новітньої історії України.
66. Проблеми вивчення діловодної документації як виду писемних джерел. Діловодна документація Українських державних утворень 1917–1920 рр.
67. Діловодна документація як джерело з історії радянської України.
68. Діловодна документація як джерело з історії сучасної України.
69. Періодична преса як джерело з новітньої історії України.

3.4. Схема нарахування балів, які отримують студенти у процесі вивчення дисципліни

Іспит

Поточний контроль											Підсумковий контроль	Загальна кількість балів
Змістовий модуль 1				Сума балів за ЗМ1	Змістовий модуль 2					Сума балів поточного контролю		
Участь у семінарських заняттях	Поточні КР	Практичні роботи	МКР 1		Участь у семінарських заняттях	Індивідуальна робота	Практичні роботи	МКР 2	Сума балів за ЗМ 2			
16	8	2	8	34	24	3	7	7	41	75	25	100

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: Теорія, методика, історія: навч.-метод. посібник. Харків, 2005.

Бокщанин А. Г. Источниковедение Древнего Рима: учеб. пос. Москва, 1981.

Григорьева И. В. Источниковедение новой и новейшей истории Европы и Америки: учебник. Москва, 2010.

Джерелознавство історії України. Довідник: навч. посібник. Київ, 1998.

Довгопол В. М., Литвиненко М. А., Лях Р. Д. Джерелознавство історії Української РСР: навч. посіб. для іст. ф-тів вузів. Київ, 1986.

Источниковедение Древней Греции (Эпоха эллинизма): уч. пос. Москва, 1982.

Источниковедение истории Древнего Востока: учебник / под ред. В. И. Кузицина. Москва, 1984.

Источниковедение истории СССР: учебник / под ред. Д. И. Ковальченко. Москва, 1981.

Источниковедение новейшей истории России: теория, методология и практика / Ю. П. Бокарев, Л. В. Борисова, С. В. Журавлев и др. Москва, 2004.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: уч. пос. Москва, 1998.

Історичне джерелознавство / під ред. Я. С. Калакури. Київ, 2017.

Литвиненко М. А. Джерела історії України XVIII ст. Харків, 1970.

Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков: уч. пос. для гос. ун-тов. Санкт-Петербург, 2010.

Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Львів, 2008.

Санцевич А. В. Джерелознавство з історії Української РСР: 1917–1941. Київ, 1981.

Допоміжна література

Джерела

Аппиан Александрийский. Римская история / отв. ред. Е. С. Голубцова. Москва, 1998.

Аристотель. Афинская полития: государственное устройство афинян. Москва, 2007.

Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: Програмні документи перших українських політичних партій. Київ, 1992.

Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921. Київ, 1995.

Виллардуэн Жоффруа де. Завоевание Константинополя. Москва, 1993.

Вивід прав України: зб. док. Львів, 1991.

Галицько-Волинський літопис. Львів, 1994.

Геродот. История. Москва, 1982.

Гійом Левасер де Боплан. Опис України. Київ, 1990.

Грамоти XIV ст. Київ, 1996.

Грушевський М. Спомини. *Київ*. 1988. № 9–12.

Грушевський М. Щоденник (1888–1894). Київ, 1997.

Диакон Лев. История. Москва, 1988.

Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Санкт-Петербург, 2005.

Ділова документація Гетьманщини. XVIII ст.: зб. док. Київ, 1993.

Документи Богдана Хмельницького. 1648–1657. Київ, 1961.

Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. Москва, 1976.

Иосиф Флавий. Иудейская война. Санкт-Петербург, 1991.

Комнина Анна. Алексиада. Москва, 1965.

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Санкт-Петербург, 1991.

Конституція України. Київ, 1996.

Корнелий Непот. О знаменитых иноземных полководцах; из книги о римских историках. Москва, 1992.

Ксенофонт. Киропедия: [пер. с древнегреч.]. Москва, 1993.

Курций Руф Квинт. История Александра Македонского: с прил. соч. Диодора, Юстина, Плутарха об Александре: пер. Москва, 1993.

Ливий Тит. История Рима со дня основания города. Москва, 1993.

Литвин Михалон. О нравах татар, литовцев и москвитян / пер. В. И. Матузовой; отв. ред. А. Л. Хорошкевич. Москва, 1994.

Махно Н. Воспоминания, материалы, документы. Киев, 1991.

Мемуари до історії Південної Русі. Вип. I (XVI ст.). Дніпропетровськ, 2005.

Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: зб. документів і матеріалів. Київ, 1991.

- Памятники византийской литературы IV–IX вв. Москва, 1988.
- Памятники византийской литературы IX–XIV вв. Москва, 1988.
- Памятники русского права / под ред. С. В. Юшкова. Москва, 1952. Вып. 1.
- Плутарх. Избранные жизнеописания: в 2-х т.: пер. с древнегреч. Москва, 1990.
- Повесть временных лет: в 2-х ч. Москва–Ленинград, 1950.
- Політична історія Гетьманщини XVIII ст. в документах і матеріалах / Л. Г. Мельник. Київ, 1997.
- Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. Київ, 1991.
- Прокопий из Кесарии. Война с готами. Москва, 1950.
- Пселл Михаил. Хронограф. Москва, 1985.
- Робер де Клари. Завоевание Константинополя. Москва, 1986.
- Самостійна Україна: Збірник програм українських політичних партій початку XX ст. Тернопіль, 1991.
- Саллюстий Крисп, Гай. Сочинения. Москва, 1981.
- Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. Москва, 1993.
- Січинський В. Чужинці про Україну. Київ, 1992.
- Скоропадський П. Спогади. Київ, 1995.
- Слово о полку Игореве, Игоря сына Святославля, внука Ольгова / авторизов. пер.: Б. Д. Быченко, А. Б. Быченко. Москва, 1994.
- Тацит К. Сочинения: в 2-х т.: [перевод]. Ленинград, 1969.
- Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: у 2-х т. Київ, 1996.
- Універсали Богдана Хмельницького. Київ, 1998.
- Універсали Івана Мазепи, 1687–1709 / упоряд. І. Бутич; редкол.: П. Сохань та ін. Київ; Львів, 2002.
- Фукидид. История. Ленинград, 1981.
- Цезарь, Гай Юлий. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне, о Гражданской войне, об Александрийской войне, об Африканской войне. Москва, 1999.

Наукова література

- Амусин И. Д. Проблемы социальной структуры обществ древнего Ближнего Востока (I тыс. до н. э.) по библейским источникам. Москва, 1993.
- Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець: джерелознавче дослідження. Київ, 1970.
- Беляков Г. Ф., Белякова О. Г. Польська історична література про українське козацтво. *Український історичний журнал*. 1991. № 5.
- Бережков Н. Г. Литовская метрика как исторический источник. Ч. 1. Москва–Ленинград, 1946.
- Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. Москва, 1963.
- Бимолина Е. В. Документы как инструмент власти: из истории документирования и организации делорпроизводства местного партийно-государственного аппарата в 1920–30-е годы. *Отечественные архивы*. 2005. № 3.
- Блок М. Апология истории. Москва, 1956.
- Бовгиря А. М. «Літопис Грабянки»: питання першооснови. *Український історичний журнал*. 2003. № 4.

Борисова Л. В. Делопроизводственная документация советской эпохи: историографические источники (20–80-е гг.). *Отечественные архивы*. 1994. № 2.

Бузескул В. П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX – нач. XX ст. Петроград, 1915.

Ваксер А. З. Персональные дела членов КПСС как исторический источник. *Отечественная история*. 1992. № 5.

Варга Д. Древний Восток: У начал истории письменности. Будапешт, 1985.

Варшавчик М. А. Историко-партийное источниковедение: Теория, методология, методика. Київ, 1984.

Виниченко О. Конституції сеймів 1576–1647 рр. як джерело до історії організації і діяльності сеймиків у Речі Посполитій. *До джерел. Збірка наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди 70-річчя*. Київ–Львів, 2004. Т. II.

Вислобоков К. Деякі аспекти правової системи Гетьманщини і невідомий список нормативної збірки XVIII ст. *До джерел. Збірка наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди 70-річчя*. Київ–Львів, 2004. Т. II.

Вислобоков К. Кодикографія «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.): списки, виявлені в українських та зарубіжних сховищах. *Архіви України*. 2004. № 1–2.

Вислобоков К. А. «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1793): джерелознавчий та кодикологічний аналіз: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.06). Держ. ком. архівів України; Укр. н.-д. ін-т архів. справи та документознав. Київ, 2004.

Вовина В. Г. Новый летописец и спорные вопросы русского летописания. *Отечественная история*. 1992. № 5.

Воронкова С. В. Проблемы источниковедения истории России периода капитализма: Итоги и задачи изучения. Москва, 1985.

Воронкова С. В. Российская промышленность начала XX в. Источники и методы изучения. Москва, 1996.

Ганжуров Ю. С. Преса України другої половини 50-х – початку 60-х рр. як об'єкт кліометричних досліджень. *Український історичний журнал*. 1991. № 12.

Ганжуров Ю. С. Типізація та індивідуалізація історичних джерел новітнього часу: начерки до проблеми. *Архіви України*. 2001. № 4–5.

Ганжуров Ю. С. Чорно-біла «відлига» у дзеркалі преси: газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України (1956–1964 рр.). Київ, 1999.

Годованій Є. Ф. Польська преса XIX ст. про Україну. Київ, 1998.

Голубцов В. С. Мемуары как источник по истории Советского общества. Москва, 1970.

Гранкіна О. В. Деякі аспекти джерельного аналізу архівно-слідчих справ репресованих у 1920-х–50-х рр. *Український історичний журнал*. 1997. № 4.

Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917–1920 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4.

Гуревич А. Я. Что такое исторический факт? *Источниковедение: Теоретические и методические проблемы*. Москва, 1969.

Доватур А. Повествовательный и научный стиль Геродота. Ленинград, 1957.

Довгяло Г. И. К истории возникновения государства. На материалах хеттских клинописных текстов. Минск, 1968.

Документальні публікації з історії УРСР. Київ, 1991.

Древний мир в памятниках его письменности. Ч. 1. Восток. Москва, 1915.

Древняя Русь в свете зарубежных источников. Москва, 1999.

Жарких М. Трактат М. Литвина 1615 р. як соціальна утопія та історичне джерело. *Записки НТШ. Т. ССXL. Праці Комісії СІД*. Львів, 2000.

Заборов М. А. История Крестовых походов в документах и материалах. Москва, 1977.

Замалеев А. Ф. Философская мысль в средневековой Руси. Ленинград, 1987.

Звіздецький Б. А. Письмове повідомлення початку XI ст. німецького архієпископа Бруно про Русь у світлі нових археологічних досліджень. *Український історичний журнал*. 1987. № 6.

Зема В. М. Полеміко-догматичні збірки XVI – поч. XVII ст. *Український історичний журнал*. 2001. № 5.

Зимин А. А. Памятники куликовского цикла. Санкт-Петербург, 1998.

Зотов Б. И. Кто он – автор «Слова о полку Игореве». *Вопросы истории*. 1989. № 1.

Источниковедение литературы Древней Руси. Москва, 1980.

Калакура Я. С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів. *Архівно-слідчі справи репресованих*. Київ, 1998.

Каштанов С. М. Предмет, задачи и методы дипломатики. *Источниковедение: Теоретические и методические проблемы*. Москва, 1969.

Каштанов С. М. Русская дипломатика. Москва, 1988.

Каштанов С. М. Из истории русского средневекового источника. Акты X–XVI вв. Москва, 1996.

Кеннеді Грімстед П. Руська метрика. *Український історичний журнал*. 1989. № 5.

Ковальский Н. П. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – I пол. XVII вв. Днепропетровск, 1982.

Ковальский Н. П. Источники по истории Украины XVI – I пол. XVII вв. в Литовской метрике и фондах Приказов ЦГАДА. Днепропетровск, 1979.

Ковальский Н. П., Мыщук Ю. А. Анализ архивных источников по истории Украины XVI–XVII вв. Днепропетровск: ДГУ, 1984.

Ковальский Н. П. Источниковедение социально-экономической истории Украины XVI – I пол. XVII вв. Акты о городах. Днепропетровск, 1983.

Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – I пол. XVII вв. Днепропетровск, 1979.

Ковальський М. П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI–XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Київ, 1992.

Ковальчук М. А. Джерела до історії українсько-білогвардійської війни 1919 р. *Український історичний журнал*. 2006. № 5.

Козлов В. П. Тайны фальсификации. Анализ подделок источников XVIII–XIX вв. Москва, 1996.

Козлов В. П. Обманутая, но торжествующая Клио: подлоги письменных источников по российской истории в XX в. Москва, 2001.

Копотиенко И. И. Источниковый анализ периодической печати Украины (1917–1925 гг.). Днепропетровск, 1978.

Корецкий В. И. История русского летописания II пол. XVI – нач. XVII вв. Москва, 1986.

Коростовцев М. А. Писцы Древнего Египта. Москва, 1962.

Косминский Е. А. Историография средних веков, V в. – середина XIX в. / Е. А. Косминский; ред. С. Д. Сказкин. Москва, 1963.

Котляр М. Ф. Галицько-Волинський літопис. *Український історичний журнал*. 2006. № 3.

Котляр М. Ф. Іларіон, Никон, Нестор. *Український історичний журнал*. 1989. № 3.

Котляр М. Ф. Рукописи не горять... Роздуми над книгою (А. А. Зимин «Слово о полку Игореве». СПб., 2006.) *Український історичний журнал*. 2007. № 3.

Крамер С. Н. История начинается в Шумере. Москва, 1991.

Кресін О. В. «Пакти й конституційний закон вольностей Запорізького Війська» 1710 р. *Український історичний журнал*. 2005. № 5.

Курносоев А. Приемы внутренней критики мемуаров. *Источниковедение: теоретические и методические проблемы*. Москва, 1969.

Кушнет Р. Львівська українська преса про голодомор в УСРР. *Український історичний журнал*. 2006. № 3.

Кьера Э. Они писали на глине: Рассказывают вавилонские таблички. Москва, 1984.

Литвак Б. Г. Очерки источниковедения массовой документации XIX – нач. XX вв. Москва, 1979.

Лихачев Д. С. «Слово полку Игореве»: Историко-литературный очерк. Москва, 1976.

Лихачев Д. С. «Слово полку Игореве» и культура его времени. Ленинград, 1978.

Лурье С. Геродот. Москва–Ленинград, 1947.

Магидов В. М. Кинофотофонодокументы как исторический источник. *Отечественная история*. 1992. № 5.

Магидов В. М. Кинофотофонодокументы в контексте исторического знания. Москва, 2005.

Малик О. А. Мемуари як джерело до історії Української революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Львів, 1999.

Маркітан Л. П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела. *Український історичний журнал*. 2002. № 5.

Матузова В. И. Английские средневековые источники XI–XIII вв. Тексты, переводы, комментарии. Москва, 1979.

Медушевская О. М. Источниковедение и гуманистическая культура *Український історичний журнал*. 1996. № 4.

Медушевская О. М. Современное зарубежное источниковедение. Москва, 1983.

Мирозоев В. Г. Былины и летописи: Памятники русской исторической мысли. Москва, 1978.

Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ століть. Київ, 2004.

Мыцк Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории Украины: (вторая половина ХVI – середина ХVII в.). Днепропетровск, 1981. Ч. 1: Немецкие и австрийские источники.

Мыцк Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. Днепропетровск, 1985.

Мицик Ю. А. Два публіцистичні трактати про причини визвольної війни українського народу середини ХVII ст. *Український історичний журнал*. 1992. № 6.

Мицик Ю. А. Невідомі листи керівників Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. *Український історичний журнал*. 2001. № 1.

Мицик Ю. А. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини ХVII ст. Дніпропетровськ, 1996.

Мыцк Ю. А. Украинские летописи ХVII в. Днепропетровск, 1978.

Насонов А. Н. История русского летописания XI – нач. ХVIII вв. Очерки и исследования. Москва, 1969.

Наумова Г. Р. Российские монополии (источниковедческие проблемы). Москва, 1984.

Научная и художественная литература как исторический источник (серия статей). *Отечественная история*. 2002. № 1.

Осинський Ю. Книги розпоряджень адміністрацій маєтків у Подольському та Волинському воєводствах (30–70-ті роки ХVIII ст.) *Записки НТШ*. Т. ССXL. Комісія СІД. Львів, 2000.

Пиріг Р. Я. Документи з історії голодомору в фондах архівосховищ України. *Український історичний журнал*. 2003. № 5.

Пирко В. А. Описания наместничеств Украины как исторический источник. *Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории*. Днепропетровск, 1985.

Полякова Г. Ф. Социально-политическая структура Пилосского общества (по данным линейного письма). Москва, 1978.

Приселков М. Д. История русского летописания. XI–XV вв. Санкт-Петербург, 1996.

Проблемы источниковедения и историографии. Материалы научных чтений памяти академика И. Д. Ковальченко. Москва, 1998.

Пронштейн А. П. Методика исторического исследования. Ростов-на-Дону, 1976.

Пронштейн А. П., Данилевский И. Н. Вопросы теории и методики исторического исследования. Москва, 1986.

Пронштейн А. П., Задера А. Г. Методика работы над историческим источником. Москва, 1977.

Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории. Москва, 1975.

Річка В. М. Унікальна антологія історичних свідчень про Україну. *Український історичний журнал*. 1990. № 3, 4, 6.

Розумний Я. Лев Кревза та Захарій Копистянський: два стилі релігійної полеміки. *До джерел. Збірка наукових праць на пошану О. Купчинського з нагоди 70-річчя*. Київ–Львів, 2004. Т. II.

Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. Москва, 1963.

Рыбаков Ю. Я. Промышленная статистика России XIX в. Источниковедческое исследование. Москва, 1976.

Рыбаков Ю. Я. Промышленное законодательство России в первой половине XIX в.: (Источниковедческие очерки). Москва, 1986.

Санцевич А. В. Періодична преса як комплексне історичне джерело (структурний аналіз). *Український історичний журнал*. 1988. № 4.

Сарбей В. Г. Очерки по методологии и историографии истории Украины: (Период капитализма). Київ, 1989.

Скржинська М. В. Методика дослідження писемних джерел з античної історії Північного Причорномор'я. *Український історичний журнал*. 1986. № 12.

Сметанин В. А. Византийское общество XIII–XV вв. по данным эпистографии. Свердловск, 1987.

Советское источниковедение Киевской Руси: Историографические очерки. Ленинград, 1979.

Стависький В. П. Відомості про Русь в «Історії моголів» П'яно Карпіні. *Український історичний журнал*. 1988. № 6.

Стависький В. І. Проблеми походження літописних оповідей про нашествя Батия на руську землю в 1237–1241 рр. *Український історичний журнал*. 1993. № 9.

Стрельский В. И. Источниковедение истории СССР. Период империализма. Конец XIX ст. – 1917 г. Москва, 1962.

Стрельский В. И. Теория и методика источниковедения истории СССР. Киев, 1976.

Стрельський Г. В. Мемуари як джерело до біографічних досліджень визвольних змагань в Україні 1917–1920 рр. *Бібліографія. Наука. Культура. Інформатика. НБУВ*. Вип. 1. б. м., 1998.

Стрельський Г. В. Велики Жовтень на Україні у спогадах сучасників. Київ, 1989.

Тартаковский А. Г. Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX вв. Москва, 1991.

Тихомиров М. Н. Русское летописание. Москва, 1979.

Трубайчук А. Ф. Історико-публіцистична література 1988–1991 рр. про договір 1939 р. між СРСР та Німеччиною. *Український історичний журнал*. 1992. № 1.

Тураев Б. А. Рассказ египтянина Синухета и образцы египетских документальных биографий. Москва, 1915.

Улащик Н. Н. Введение в изучение белорусско-литовского летописания. Москва, 1985.

Федорова Е. В. Ранняя латинская письменность VIII–II вв. до н. э. Москва, 1991.

Флоренсов Н. А. Троянская война и поэмы Гомера. Москва, 1991.

Чекунова А. Е. Видовые особенности и терминология письменных источников конца XVII – первой трети XVIII вв. *Отечественная история*. 2001. № 6.

Шахматов А. А. Обзорение русских летописных сводов XIV–XVI вв. Москва–Ленинград, 1938.

Швидько Г. К. Джерела з історії Гетьманщини. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 1992. Вип. 1. Український археографічний збірник. Т. 4.

Шевченко В. М. Статистика XIX – початку XX ст. *Український історичний журнал*. 2006. № 6.

Шерман И. Л. Русские исторические источники X–XVII вв. Харьков, 1959.

Шмидт С. О. Путь историка. Избранные труды по источниковедению и историографии. Москва, 1997.

Щапов Л. Н. Идеи мира в русском летописании XI–XIII вв. *Отечественная история*. 1992. № 1.

Щапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в древней Руси. XI–XIV вв. Москва, 1972.

Щавелева Н. И. Польские латиноязычные средневековые источники: Тексты, пер., коммент. Москва, 1990.

Эйдельман М. Р. Организация советской государственной статистики. *Вопросы статистики*. 2004. № 12.

Юшков С. В. Русская правда: Происхождение, источники, ее значение. Москва, 1950.

Янин В. Л. Очерки комплексного источниковедения. Москва, 1977.

Інформаційні ресурси в Інтернет

1. Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. URL: <http://litorys.org.ua/>

2. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, НАН України. URL: <http://archeos.org.ua/>

3. Читиво. Електронна бібліотека. URL: <http://chtyvo.org.ua>

4. Бібліотека навчальної літератури. URL: <http://vuzlib.com/>

5. Публікації на сайті Укрдержархіву. URL: <http://www.archives.gov.ua/Publicat>

6. Інститут історії НАН України. URL: <http://www.history.org.ua/index.php?litera&id=2073>

7. Періодичні видання на сайті Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ist/2009_22/023.htm

8. Електронна бібліотека Diasporiana. URL: <http://diasporiana.org.ua/>

9. Источниковедение (література) URL: <http://www.twirpx.com/files/>

10. Библиотека восточной литературы. URL: <http://www.vostlit.info/>

11. ДонНУ імені Василя Стуса. Портал історичного факультету. URL: <https://dnu.sharepoint.com/portals/hist/SitePages/>

II. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. ДЖЕРЕЛО. КРИТИКА ДЖЕРЕЛА

1. Блок М. Апология истории. Москва, 1986. Гл. 1–3. (файл).
2. Про А. Двенадцать уроков по истории. Москва, 2000. С. 57–86. (файл).
3. Тош Дж. Стремление к истине. Москва, 2000. Гл. 3–4, 9, 11. (файл).

Питання для обговорення

1. Визначення історичного джерела, його сутність, роль у пізнанні минулого.
2. Авторське пояснення завдань і сутності джерелознавчої критики (критичного методу).
3. Джерелознавча критика (*NB: послідовно викласти і дати авторське розуміння змісту її етапів; зверніть увагу на приклади, які наводить автор*).
4. Методи джерелознавчої критики окремих типів, видів джерел (статистичних, усних).

Тема 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поняття класифікації історичних джерел, її завдання і значення. Класифікаційні ознаки і критерії класифікації історичних джерел.
2. Основні схеми і моделі класифікації історичних джерел:
 - в історіографії к. XIX – поч. XX ст. (Ш. Ланглуа і Ш. Сеньобос; В. Іконніков, В. Ключевський);
 - зарубіжній історіографії XX ст. (М. Блок, Дж. Тош).
3. Схеми класифікації історичних джерел у радянської історіографії (І. Крип'якевича, І. Д. Ковальченка, Л. М. Пушкарьова, С. О. Шмидта).
4. Схеми класифікації історичних джерел в сучасній українській історіографії (Я. С. Калакура, С. А. Макаручук).

Література

1. Історичне джерелознавство: підручник / під ред. Я. С. Калакури. Київ, 2002. С. 89–109. (файл).
2. Ланглуа Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. Москва, 2004. С. 82–84. (файл)
3. Пушкарев Л. Н. Классификация письменных источников по отечественной истории. Москва, 1975. С. 146–150, 188–206, 255–264. (файл).
4. Блок М. Апология истории. Москва, 1986. Гл. 2. Историческое наблюдение. (файл).
5. Тош Дж. Стремление к истине. Москва, 2000. Гл. 3. Сырье для историка. (файл).
6. Источниковедение истории СССР: учебник / под ред. И. Д. Ковальченко. Москва, 1981. С. 11–14. (файл).
7. Шмидт С. О. О классификации исторических источников. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Вып. 16. Ленинград, 1985. (файл).

8. Крип'якевич І. П. Нарис методики історичного дослідження. *Український історичний журнал*. 1967. № 2. С. 102–104. (файл).

9. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Львів, 2008. С. 10–16. (кафедра).

Тема 3. ТВІР ПЛІНІЯ СТАРШОГО «ПРИРОДНИЧА ІСТОРІЯ» ЯК ПРИКЛАД РИМСЬКОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Особливості висвітлення історії Північного Причорномор'я в античних джерелах.

2. Наукова література епохи ранньої Імперії, її особливості.

3. Відомості про автора. Характеристика твору. «Природнича історія» як джерело з історії Римської держави.

4. Опис Північного Причорномор'я у творі Плінія (фізична географія, флора, фауна).

5. Пліній про народи, що населяли територію Північного Причорномор'я в I ст. н. е.

Література

Основна:

1. Гай Пліній Секунд Старший. Естественная история. URL: http://annales.info/ant_lit/plinius/index.htm

2. История римской литературы. В 2-х т. Москва, 1962. Т. 2. С. 124–142. (файл).

3. Скржинская М. В. Северное Причерноморье в описании Плиния. Киев, 1977. (файл).

4. Подосинов А. В., Скржинская М. В. Римские географические источники: Помпоний Мела и Плиний Старший. Москва, 2001. С. 143–226. (файл).

5. Древняя Русь в свете зарубежных источников. Москва, 1999. С. 54–57. (файл).

Додаткова:

6. Старостин Б. А. Послесловие ко II книге «Естественной истории» Плиния Старшего. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1327842710>

7. Литичевский Г. С. Природа моря в контексте натурфилософских представлений Плиния Старшего. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1336864855>

8. Скржинська М. В. Методика дослідження писемних джерел з античної історії Північного Причорномор'я. *Український історичний журнал*. 1986. № 12. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)

Тема 4. ТВІР ЙОРДАНА «ПРО ПОХОДЖЕННЯ ТА ДІЯННЯ ГОТІВ» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

1. Джерела іноземного походження з історії України найдавніших часів (огляд).

2. Твір Йордана «Про походження та діяння готів» як взірць варварської історіографії:

– відомості про автора;

– характеристика твору;

– «GETICA» як джерело з історії ранньосередньовічної Європи.

3. Опис Північного Причорномор'я у творі Йордана.

4. Йордан про народи, що населяли територію України у IV–VI ст. (слов'яни, готи, гуни).

Література

1. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 44–57. (кафедра).

2. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. Москва, 1960. (файл)

3. Люблинская А. Д. Источниковедение истории Средних веков. Ленинград, 1955. С. 54–56. (файл).

4. Скржинская Е. Ж. Предисловие. Иордан и его «GETICA» *Иордан. О происхождении и деяниях гетов*. Москва, 1960. (файл).

5. Голенищев-Кутузов Н. Н. Средневековая латинская литература в Италии. Москва, 1972. С. 122–129. (файл).

Тема 5. «ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

1. Поняття про літопис і літописання (поняття: *літопис, літописний звід, літописець, протограф, редакція, список*). Методика роботи з літописами, внесок О. Шахматова.

2. Початкове літописання на Русі (концепції М. Приселкова, А. Насонова, М. Тихомирова). *Треба скласти схему початкового літописання: послідовність літописів і літописних зводів, що передували «Повісті минулих літ».*

3. «Повість минулих літ»: редакції, списки.

4. Джерела «Повісті минулих літ».

5. Інформаційні можливості «Повісті минулих літ» як джерела з історії України.

Література

1. Повесть временных лет: в 2 ч. / под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва–Ленинград, 1950. Ч. 1: Текст и перевод.

2. Повесть временных лет: в 2 ч. / под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва–Ленинград, 1950. Ч. 2: Приложения. URL: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2301818>

3. Источниковедение истории СССР / под ред. И. Д. Ковальченко. Москва, 1981. С. 62–69. (файл).

4. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 58–71. (кафедра).

5. Приселков М. Д. История русского летописания XI–XV вв. Санкт-Петербург, 1996. С. 48–84. (файл).

6. Насонов А. Н. История русского летописания XI – начала XVIII вв. Москва, 1969. С. 12–79. (файл).

7. Тихомиров М. Н. Русское летописание. Москва, 1979. С. 12–22, 46–66. (файл).

8. Поппэ А. А. Шахматов и спорные начала русского летописания. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2008. № 3. (файл).

9. Моця О. П. До вивчення джерельної бази «Повісті временних літ». *Український історичний журнал*. 2010. № 6.

10. Толочко П. П. Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. Санкт-Петербург, 2003. (файл)

Тема 6. «СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»: ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ

1. Огляд літературно-публіцистичних джерел з історії середньовічної України.
2. Обставини введення «Слова...» до наукового обігу.
3. Дискусія про час виникнення «Слова...».
4. Проблема авторства «Слова...».
5. Дискусія щодо локалізації подій, описаних у творі.

Література

Основна:

1. Макарчук А. С. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. Розділ 6. (кафедра).
2. Лихачев Д. С. «Слово полку Игореве» и культура его времени. Ленинград, 1978 (файл).
3. Лихачев Д. С. «Слово о полку Игореве»: историко-литературный очерк. Москва, 1982. URL: <http://www.lihachev.ru/lihachev/bibliografiya/4365/>
4. Лихачев Д. С. О «Слове о полку Игореве». *Лихачев Д. С. Избранные работы*: в 3-х т. Ленинград, 1987. Т. 3. URL: <http://ksana-k.narod.ru/Book/3tom/3/slovo/>
5. Рыбаков Б. А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». Москва, 1972. С. 393–515. (файл).
6. Бобров А. Г. Происхождение и судьба Мусин-Пушкинского сборника со «Словом о полку Игореве». *Труды Отдела древнерусской литературы*. Санкт-Петербург, 2014. Т. 62. (файл).
7. Гетманец М. Ф. По следам князя Игоря. *Труды Отдела древнерусской литературы*. Москва–Ленинград, 1976. Т. 31. (файл).
8. Зимин А. А. «Слово полку Игореве». Санкт-Петербург, 2006. (файл).
9. Гетманец М. Ф. Тайна реки Каялы: «Слово полку Игореве». Харьков, 2003. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва).
10. Махновець Л. Є. Про автора «Слова о полку Ігоревім». Київ, 1989. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва).

Додаткова:

11. Рыбаков Б. А. Петр Бориславич. Поиск автора «Слова о полку Игореве». Москва, 1991. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)
12. Рыбаков Б. А. «Слово полку Игореве» и его современники. Москва, 1971.
13. Козлов В. П. Кружок А. И. Мусина-Пушкина и «Слово полку Игореве»: Новые страницы истории древнерусской поэмы в XVIII в. Москва, 1988.
14. Кудряшов К. В. Про Игоря Северского, про землю Русскую: Историко-географический очерк похода князя Игоря. Москва, 1959.
15. Зотов Б. И. Кто он – автор «Слова полку Игореве». *Вопросы истории*. 1989. № 1.
16. Костикова І. І. «Слово о полку Ігоревім» у сучасних дослідженнях. Харків, 2001.

Тема 7. ЗАПИСКИ ІНОЗЕМЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Особливості записок іноземців як історичного джерела.
2. Атрибуція твору (походження, відомості про автора).
3. Інформаційні можливості твору для вивчення історії України:
 - природні умови;
 - міста;
 - населення України, побут, звичаї, заняття;
 - козаки, їхній побут, звичаї.

Аналіз твору за вибором

1. Иоанн де Плано Карпини. История монголов. *Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука* / под ред. Н. П. Шастиной. Москва, 1957. (файл).
2. Гольом де Рубрук. Путешествие в восточные страны. *Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука* / под ред. Н. П. Шастиной. Москва, 1957. (файл).
3. Барбаро Й. Путешествие в Тану. *Барбаро и Контарини о России: к истории итал.-рус. связей в 15 в.*: [итал. тексты и переводы] / вступ. ст., подгот. текста, пер. и коммент. Е. Ч. Скржинской. Ленинград, 1971. (файл).
4. Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева. URL: <https://svit.in.ua/kny/bookla.htm>
5. Боплан Г. Л. де. Опис України /пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. – Київ, 1990. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm>

Література

1. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. Розділ 8. (файл).
2. Биография Й. Барбаро. URL: http://www.drevlit.ru/texts/b/b_barbaro_vved3.php
3. Поп Ю. И. Еріх Лясота и переговорный процес про перехід казаків на службу до австрійського імператора Рудольфа І. *Гілея*. Київ, 2008. Вип. 16. (файл).
4. Дашкевич Я. Р. Українська бопланіана. *Боплан Г. Л. де. Опис України* / пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. Київ, 1990.

Тема 8. ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ТА ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА ЯК ДЖЕРЕЛО З НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Законодавчі акти Гетьманської держави. Законодавчі акти російської та австрійської держав.
2. «Конституція» П. Орлика (1710 р.).
3. «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.).
4. Інші пам'ятки української правової думки.

Література

1. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 101–109, 174–188. (кафедра).
2. Источниковедение истории СССР / под ред. Ковальченко Д. И. Москва, 1981. С. 170–180, 249–260. (файл).
3. Литвиненко М. А. Джерела історії України XVIII ст. Харків, 1970. С. 16–59. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязева).

4. Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743 / упоряд. К. А. Вислобоков. Київ, 1997. URL: http://archeos.org.ua/?page_id=2136

5. Вислобоков К. Визначна пам'ятка українського права: джерела, зміст, система та соціально-політичні передумови створення. *Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743* / упоряд. К. А. Вислобоков. Київ, 1997.

6. Вислобоков К. Кодикографія «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.): списки, виявлені в українських та зарубіжних сховищах. *Архіви України*. 2004. № 1–2. URL: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/index.php?253>

Тема 9. «АВТОБІОГРАФІЯ» ТОМАСА ДЖЕФФЕРСОНА

1. Історичні умови виникнення твору: становлення Американської республіки. Особистість автора: біографія, суспільне та службове становище мемуариста в період, що висвітлюється, місце та роль мемуариста в подіях, про які пише, подальший життєвий шлях.

2. Характеристика мемуарного твору: час написання мемуарів, причини, мета, жанр.

3. Інформаційні можливості «Автобіографії»:

- діяльність та рішення континентального Конгресу;
- діяльність Т. Джефферсона в Європі (укладення договорів з європейськими країнами, переговори з Англією, дипломатична діяльність у Франції);
- характеристики європейських дипломатів;
- оцінка ситуації у Франції на початку революції.

Література

1. История дипломатии / под ред. В. П. Потемкина. Т. 1. Москва, 1941. С. 303–316.

2. Фурсенко А. А. Томас Джефферсон – великий мыслитель и революционный демократ. *Томас Джефферсон. Автобиография. Заметки о штате Виргиния*. Л., 1990. С. 5–19.

3. Томас Джефферсон. Автобиография. *Томас Джефферсон. Автобиография. Заметки о штате Виргиния*. Л., 1990. С. 19–99.

4. Падовер С. Джефферсон. Третий президент США. Нью-Йорк. Телекс, 1991. URL: <http://na5ballov.pro/lib/istlic/5259-padover-s-dzhefferson-tretyy-prezident-ssha.html>

Тема 10. КОМПЛЕКС ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

1. Документи революційних організацій ХІХ ст. як джерело з історії України.

2. Комплекс джерел з історії Кирило-Мефодіївського товариства:

- документи товариства (склад, зміст, інформаційний потенціал);
- судово-слідча документація (різновиди, зміст, інформаційний потенціал);
- джерела особового походження.

3. Інформаційні можливості комплексу джерел з історії Кирило-Мефодіївського товариства.

Література

1. Источниковедение истории СССР / под ред. И. Д. Ковальченко. Москва, 1983. С. 181–195. (файл).
2. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 277–298. (кафедра).
3. Документи Кирило-Мефодіївського товариства. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt01.htm> (матеріали слідчих справ).
<http://litopys.org.ua/rizne/kmt02.htm> («Закон Божий»);
<http://litopys.org.ua/rizne/kmt03.htm> (слідча справа Гулака).
<http://litopys.org.ua/rizne/kmt04.htm> (док. 423, 425–427, 431–433).
<http://litopys.org.ua/rizne/kmt05.htm> (Журнал слідства).
<http://litopys.org.ua/rizne/kmt06.htm>
4. Костомаров Н. И Автобиография. Ч. III–IV. URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos22.htm>
5. Пінчук Ю. А. Мемуари про Миколу Костомарова графині Катерини Юнге, Надії Білозерської, Аліни Костомарової: Історіограф. нариси з додатком спогадів О. Куліш, В. Мордовцевої та ст. О. Багалій. Київ, 2005. (ВОУНБ ім. К. А. Тімірязева).

Тема 11. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ РЕФОРМИ 1861 р.

1. Законодавчі акти.
2. Акти.
3. Діловодна документація.
4. Джерела особового походження.
5. Публіцистика. Прокламації, листівки.

Схема відповіді

- Характеристика складу та змісту документів виду писемних джерел, представлених у збірках документів. *Наприклад:*

Діловодна документація:

- 1) різновиди діловодних джерел (за підручником);
- 2) діловодні документи, представлені у збірці, їхній зміст, які процеси вони відображають.

- Інформаційні можливості для вивчення теми.

Література

1. Источниковедение истории СССР / под ред. Ковальченко Д. И. Москва, 1981. С. 170–180, 249–260; 181–195, 261–288. (файл).
2. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: учеб. пособие / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. Москва, 1998. С. 385–392, 449–451, 466–488. (файл).
3. Конец крепостничества в России. Документы, письма, мемуары, статьи / сост. В. А. Федорова. Москва, 1994 (файл):
 - законодавчі акти: с. 211–250, 460–464;
 - акти: с. 374–375;

- діловодна документація: с. 269–274, 277–286, 320–324, 328, 362–364, 367–370, 372, 375–383, 411–413, 449–453, 457–458;
 - джерела особового походження: с. 250–252, 264–265, 274–276, 304–313, 390–403, 409–410 (щоденники, спогади); с. 266–269, 333–337 (листи);
 - публіцистика: с. 330–331, 456; прокламації: с. 254–264, 416–427.
4. Крестьянская реформа в России 1861 года: сб. законодательных актов / сост. К. А. Софроненко. Москва, 1954. С. 31–36, 39–80, 93–125, 161–171, 245–292, 295–340. (файл).

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. АКТОВІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ

Мета: ознайомлення на прикладі конкретних комплексів (акти Волинського воєводства XV–XVI ст.) з середньовічними актами як видом писемних джерел, їхнім формулярним аналізом, інформаційними можливостями.

Основні поняття

Акти – це документи договірною характеру, які встановлюють певні правовідносини між контрагентами угоди, або між автором та адресатом.

Термін «акт» позначає, з одного боку, документ, який надає права та виступає доказом цих прав, з іншого – діловий або службовий запис, який містить інформацію про факт, становище справ, стан майна тощо.

Формуляр акта – це стійка структура, схема документа, що складається зі стандартних словесних оборотів (формул), стабільна для кожного з видів актів. Це поняття включає схеми чотирьох типів: 1) «умовний формуляр» – найбільш загальна схема побудови документів; 2) «абстрактний формуляр» – загальна схема побудови певного різновиду актів; 3) «конкретний формуляр» – схема побудови невеликої групи документів усередині різновиду; 4) «індивідуальний формуляр» – схема побудови окремо взятого тексту.

Аналіз внутрішньої форми акта починається з поділу реального тексту на статті.

Статті – закінчені смислові вирази, що є граматично самостійними простими або складними реченнями.

Формули – стійкі вирази, штампи, які переходять з одного документа до іншого.

Попередня підготовка

Опрацювання питань

1. Актові джерела з історії середньовічної Європи.
2. Актові джерела з історії середньовічної України.
3. Комплекс актових джерел Волинського воєводства XV–XVI ст.

Література

1. Лекція «Джерела з історії середньовічної Європи».
2. Лекція «Джерела з історії давньої та середньовічної України».

Обладнання

1. Акти Волинського воєводства кінця XV–XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головного актів давніх у Варшаві) / відп. ред. Г. Боряк. Київ, 2014.

2. Презентація «Середньовічні актові джерела».

Хід заняття

1. Коротка характеристика комплексу актових джерел з історії України та їхніх публікацій.

2. Пояснення складових *умовного формуляра середньовічного акта*:

1) «початковий протокол»:

- *invocatio* (інвокація, присвячення Богові).

Приклади: «Во имя Отца и Сына и Святого Духа»; «Божией милостью и пречистой Его Богоматери...»; «Во имя святой и живоначальной Троицы, Отца и Сына и Святого Духа»;

- *intitulatio* (інтитуляція, позначення особи, від якої походить документ).

Приклади: «Се аз грешный худый раб, божий человек Иван, пишу душевную грамоту, идя в орду...»; «По благословению отца нашего Ионы, митрополита Киевского и всея Руси, се аз, грешный и худый раб Божий»; або розширена інтитуляція: «Благословение от владыки, поклон от посадника Михаила и от тысяцкого Кондрата и от всех соцких и от всех старейшин и от всего Новгорода...» – до князя Ярослава;

- *inscriptio* (інскрипція, позначення адресата).

З попередньої сатті – «к князю Ярославу» або: «Приказываю моему сыну великому князю Василию Васильевичу...»;

- *solutatio* (салютація, привітання);

2) «основна частина» (текст):

• *arenga, prologus* (аренга, преамбула, привід, відсилання до ініціатора справи або апеляція до існуючого правила, згідно з яким укладається акт).

Приклади: «По отца своего грамоте великого князя»; «По великого князя слову»; «По великого князя грамоте»; «По благословению отца моего игумена...».

Часто аренга зливається з інтитуляцією або інвокацією: «Во имя святой и живоначальной Троицы, Отца и Сына и Святого Духа и по благословению отца нашего Ионы, митрополита Киевского».

У князівських духовних грамотах XIV ст. аренга дається у формі констатації можливої смерті (як привід): «Аже что Бог розгадает о моем животе» или «размыслит о моем животе». Або: «Яко постиже мя старость, впадах бо в частые и различные болезни, болезням на мя умножившимся ныне... и ничто же ми возвещающе разве смерть, и суд страшный спасов будущего»;

• *promulgatio, notificatio, publicatio* (промульгація, нотифікація, публічне оголошення).

Іноді дається у формі констатації «здорового ума» і «твердой памяти»;

- *narratio* (наррація, викладення обставин справи).

Зазвичай переказ прохань тих осіб або корпорацій, яким або в інтересах яких видається документ;

- *dispositio* (діспозиція, розпорядження за сутністю справи).

Залежно від характеру документа може складатися зі статей, які позначають об'єкт угоди, дарування, кордони, умови;

- *sanctio* (санкція, заборона порушення документа, погроза покарання).

Приклади. «А буде впредь сельщики и деревенщики учнут жаловатися, то быти тебе от меня в продаже...»; «А кто изобидит дом святой Богородицы – или князь, или владыка, или волостель, или кто иной, тот даст ответ перед Богом святой госпожи Богородицы»; «А кто ся ослушает ... быти в казни»;

- *corroboratio* (корроборація, відомості про засвідчувальні знаки документа – вказівка на підписи та печатки складачів документа та свідків).

Приклад. «А на то послухи такие-то и грамоту писал такой-то»;

3) «кінцевий протокол»:

- *datum* (місце і час створення);
- *apprecatio* (аппрекація, заключення-благопобажання);

4) засвідчувальна частина:

- *subscriptio* (субскрипція, формула, яка відбиває сутність засвідчувальної дії, частіше за все засвідчувальні підписи свідків);
- *signature* (сигнатура, підпис).

Як і будь-яка схема, вказані частини умовного формуляра зустрічаються не в кожному конкретному документі і не завжди у наведеному порядку.

3. Кожен студент працює з документом зі збірки (електронний або друкований варіант): відповідно до схеми умовного формуляра визначає складові акта. (*За допомогою викладача та завідувача лабораторії*).

4. Аналіз виконаних завдань.

5. Висновки: особливості формулярів актів Волинського воєводства XV–XVI ст., їхні інформаційні можливості.

Тема 2. ОПИСИ НАМІСНИЦТВ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – I ПОЛ. XIX СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Мета: ознайомлення з комплексом описово-статистичних джерел, визначення його місця в корпусі джерел з нової історії України; вивчення інформаційних можливостей описово-статистичних джерел на прикладі топографічних описів останньої чверті XVIII – I пол. XIX ст.

Основні поняття

Описово-статистичні джерела XVIII – I пол. XIX ст. – економіко-географічні та статистичні описи, що склалися з фіскальних, політичних, а також науково-пізнавальних мотивів. Включають ревізії населення, Генеральне слідство про маєтності, Румянцевський опис, топографічні описи губерній та намісництв, матеріали межування земель і створені на їхній підставі описи до атласів губерній і намісництв та ін.

Топографічні описи – один з різновидів описово-статистичних матеріалів, спеціальна група джерел, яка є результатом економіко-географічного та історико-етнографічного описів новостворених губерній на території України у складі Російської імперії, що були проведені місцевими органами влади відповідно до єдиних інструкцій та анкет і спиралися на місцевий, передусім документальний матеріал.

Попередня підготовка

Опрацювання питань

1. Описово-статистичні джерела з історії України XVIII – поч. XX ст. (огляд).
2. Описи намісництв України останньої чверті XVIII – I пол. XIX ст. (загальна характеристика).

Література

1. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 109–113, 219–239.
2. Пірко В. Атрибуція топографічних описів Харківського намісництва останньої чверті XVIII ст. *Схід: аналітично-інформаційний журнал*. Донецьк, 2011. № 2. С. 106–109. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/33091>
3. Бондаренко І. В. Топографічні описи України кінця XVIII – початку XX ст.: проблема атрибуції та інформат. репрезентативності джерел: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук (07.00.06). Дніпропетр. нац. ун-т. Донецьк, 2003. URL: [lawdiss.org.ua/2011-01-15-11-45-49.html?](http://lawdiss.org.ua/2011-01-15-11-45-49.html)

Обладнання

1. Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст. / уклад. Г. В. Болотова та ін. Київ, 1989. URL: http://archeos.org.ua/?page_id=1665
2. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: описово-стат. джерела / упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій. Київ, 1991. URL: http://archeos.org.ua/?page_id=1670
3. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.: опис.-стат. джерела / редкол.: П. С. Сохань та ін.; упоряд.: Ананьєва Т. Б. Київ, 1997. URL: http://archeos.org.ua/?page_id=1667
4. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / упорядник А. Бойко. *Джерела з історії Південної України*. Запоріжжя, 2009. Т. 10. URL: http://archeos.org.ua/?page_id=2215

Хід роботи

1. Короткий огляд описово-статистичних джерел з нової історії України.
2. Розподіл групи на чотири підгрупи, вибір опису для аналізу.
3. Кожна група готує доповідь (основний доповідач + співдоповіді) за такою схемою:

- обставини створення, авторство, структура (вступна стаття опису + рекомендована література);
- фізико-географічна характеристика намісництва;
- відомості про адміністративно-територіальний устрій;
- відомості про населення;
- відомості про економічний розвиток;
- таблиці, карти, плани, схеми, малюнки.

(Консультаційна допомога викладача, завідувача лабораторії)

4. Висновки: інформаційні можливості описів для вивчення історії України.

Тема 3. ПРОГРАМНІ ДОКУМЕНТИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Мета: ознайомлення з комплексом документів політичних партій України к. ХІХ – поч. ХХ ст., його складом, визначення його місця в корпусі джерел з нової історії України; вивчення інформаційних можливостей програмних документів політичних партій к. ХІХ – поч. ХХ ст.

Основні поняття

Політична партія – це організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних верств і прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за державну владу та її використання. Одна з головних ознак партії – наявність програмної мети, певного проекту розвитку суспільства. Програма відбиває інтереси окремої соціальної групи або претендує на вираження інтересів більш широких мас.

Програмні документи політичних партій: програми, доповнення до програм, короткі виклади програмних цілей та завдань у вигляді тез, передвиборчі програми.

Попередня підготовка

Опрацювання питань

1. Склад і характеристика документів політичних партій як виду писемних джерел.
2. Документи політичних партій України к. ХІХ – поч. ХХ ст.

Література

1. Лекції «Джерела з нової та новітньої історії країн Європи й Америки», «Документи політичних партій як джерело з новітньої історії України».
2. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України. Київ, 2008. С. 247, 251–257.
3. Источниковедение истории СССР / под ред. И. Д. Ковальченко. Москва, 1981. С. 295–301.
4. Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ – початку ХХ століть. Київ, 2004.

Обладнання

Програмні документи політичних партій України кінця ХІХ – початку ХХ ст.: матеріали до практичних занять / уклад. О. В. Отземко. Вінниця, 2015.

Хід заняття

1. Короткий огляд політичних партій, що діяли на території України наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. і складу їхніх документів.
2. Аналіз програм політичних партій України к. ХІХ – поч. ХХ ст.: студенти працюють зі збіркою «Програмні документи політичних партій України кінця ХІХ – початку ХХ ст.», порівнюють зміст, основні положення програмних документів політичних партій.
3. Висновки: інформаційні можливості програмних документів політичних партій для вивчення історії України.

ЗМІСТ

I. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СТУДІЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ»	3
Вступ.....	5
1. Опис навчальної дисципліни	5
2. Програма навчальної дисципліни.....	5
Змістовий модуль 1. Вступ до джерелознавства.	
Джерела з історії давніх і середньовічних часів	5
Тема 1. Предмет і завдання джерелознавства	5
Тема 2. Джерела з історії давнього світу	5
Тема 3. Джерела до історії Середньовіччя країн Європи	7
Тема 4. Джерела з історії України часів Середньовіччя (X–XVII ст.).....	7
Змістовий модуль 2. Джерела з історії модерного і новітнього періодів	7
Тема 1. Джерела з ранньомодерної та модерної історії країн Європи та Америки.....	7
Тема 2. Джерела з історії України (к. XVII – поч. XX ст.)	9
Тема 3. Джерела з історії новітніх часів	9
Тема 4. Джерела до історії України часів незалежності	11
3. Методи контролю та критерії оцінювання знань студентів	11
3.1. Методи поточного контролю.....	11
3.2. Методи підсумкового контролю: індивідуальне творче завдання або іспит	11
3.3. Питання до іспиту.....	11
3.4. Схема нарахування балів, які отримують студенти у процесі вивчення дисципліни	14
4. Рекомендована література.....	14
II. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ	23
Тема 1. Джерело. Критика джерела.....	23
Тема 2. Класифікація історичних джерел.....	23
Тема 3. Твір Плінія Старшого «Природнича історія» як приклад римської наукової літератури	23
Тема 4. Твір Йордана «Про походження та діяння готів» як історичне джерело	24
Тема 5. «Повість минулих літ»: джерелознавчий аспект.....	24
Тема 6. «Слово о полку Ігоревім»: дискусійні проблеми	25
Тема 7. Записки іноземців як джерело з історії України	27
Тема 8. Законодавчі акти та пам'ятки українського права як джерело з нової історії України.....	27
Тема 9. «Автобіографія» Томаса Джефферсона	28
Тема 10. Комплекс джерел з історії Кирило-Мефодіївського товариства	28
Тема 11. Джерела з історії реформи 1861 р.....	29
ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ.....	30
Тема 1. Актові джерела з історії середньовічної України	30
Тема 2. Описи намісництв останньої чверті XVIII – і пол. XIX ст. як джерело з історії України	32
Тема 3. Програмні документи політичних партій кінця XIX – поч. XX ст. як джерело з історії України	34

Навчальне видання

Отземко Олена Вікторівна

**МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СТУДІЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ»**

для студентів спеціальності «Історія та археологія»

Редактор А. О. Цяпало
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 25.11.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 2,09
Тираж 15 прим. Зам. № 110

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.